

Dsida Jenő költészetének
kiadástörténeti, értelmezésbeli, kanonizációs eljárásai és dilemmái

A disszertáció tézisei

Jelen értekezés kérdésfelvetése nem közvetlenül Dsida Jenő költészetének értelmezésére irányul, sokkal inkább e líra befogadástörténetének elemzésére, tehát nem e költészetet kínálja olvasásra, hanem a befogadás közel nyolcvan éves történetének mintázatait és stratégiáit. Mindeközben nem feledkezik meg arról a recepciósztétikai megközelítésből adódó megfontolásról, mely a megértés részlegességének felismerésére vonatkozik. A saját részlegesség tudatosításán túl a dolgozat egyszerre számol a recepció és önmaga kanonizációs törekvéseivel, s attól sem tekint el, hogy a feltett kérdések a Dsida-költészet hatástörténetének tapasztalatai felől és ezek ismeretében merülnek föl. Az értekezés célkitűzése a kiadástörténeti, értelmezésbeli és kanonizációs eljárások felmutatásán túl azon szándékban ragadható meg leginkább, mely e líra eltérő interpretációs lehetőségeire kívánja ráirányítani a figyelmet.

Nem tekinthetünk el attól, hogy a befogadás jelentős része a magyar irodalom történeteinek olyan időszakában ment végbe, mikor a(z irodalom)politika látványos befolyást kívánt gyakorolni a magyar művelődés különböző területeire, így a szaktudományos megközelítések gyakorlataira is. Ezen jelenség mellett, mely a negyvenes évek végétől a nyolcvanas évek végéig tart, nem feledkezhünk meg arról sem, hogy a korabeli recepció, tehát a húszas, harmincas évek befogadásának történetét jelentős mértékben meghatározták azok az irodalmi diskurzusokban is megjelenő kísérletek, melyek a korábbi államhatár-változásokat előidéző politikai döntések következtében a különböző etnikai közösségek politikai és kulturális önazonosságának kialakítása érdekében történetek. Továbbá szintén megkerülhetetlen az a tendencia, mely az utóbbi, több mint két évtized irodalomértésének a gyakorlatában megtörtént, s e változás lényege abban ragadható meg leginkább, hogy az irodalom társadalmi funkciója felől érkező kérdéseket felváltotta a poétikai kérdésfelvetések tág horizontja, melynek következtében természetesen a hagyományértés és a kánonok átrendeződése is lezajlott.

Amikor tehát Dsida Jenő recepcióját értelmezzük, megkerülhetetlen dilemmaként jelentkezik a húszas, harmincas évek irodalomértésének gyakorlata, majd ennek hatástörténete, mely a kisebbségi, később nemzetiségi és a magyarországi vagy anyaországi/anyanemzeti magyar irodalom viszonyában helyezte el és tárgyalta a nem

Magyarországon, de magyar nyelven született irodalmi alkotásokat és ezek szerzőit. Mindezzel azt is állítom, s ez már az értekezés egyik *téziseként* érthető, hogy Dsida Jenő költészetének értelmezéseit jelentős mértékben befolyásolta a fentebbi szembeállítás, mely az önazonosság kialakításának eljárásai révén folyamatosan ráíródott a recepció szövegeire, továbbá ezen szövegek részt vettek ennek megerősítésében és továbbírásában.

Az értekezés második fejezetében a korabeli recepció vizsgálata történik meg, s mindezt a kortárs elméleti megfontolások tapasztalatai felől érkező kérdésselvetések irányítják. Minthogy a húszas, harmincas évek erdélyi magyar irodalmának diskurzusában jelentős tapasztalatként volt jelen az államhatalom változás és az ezzel együtt járó kulturális önszerveződés igénye, az értelmezés során nem kerülhető meg ennek tárgyalása. Viszont az időszakra vonatkozó interpretációkban, majd irodalomtörténetekben rögzült korszakfogalom („a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom”) és a transzilvanizmus az *Erdélyi Helikon* folyóirathoz szorosan kapcsolt gondolatkörének már az előzetes megértéseket többnyire befolyásoló szempontrendszer helyett a nemzetivé alakuló és alakított – kettős vagy hármas – térszerkezet logikája és a különböző értelmezői beszédmódok egymáshoz való viszonya jelentik a korabeli irodalmi jelenségek értelmezési keretét. Mindemellett jelentős szempontként van jelen a Dsida költészetét érintő kritikák, recenziók elemzésekor a poétikai megfontolások kiemelése, melyek már ekkor jegyezték bizonyos különbségeket, és a korabeli költői nyelv változását is regisztrálták Dsida lírája kapcsán.

A befogadástörténet sokszor idézett momentuma az ötvenes évek közepén lezajlott Dsida-vita. Amellett, hogy a szakirodalom többször is tematizálta a vita során elhangzó megállapításokat, arra kevésbé került sor, hogy a későbbi elemzések és a polémia poétikai és szemléleti megfontolásai közötti kapcsolat reflektálttá váljon. A politikai ideologikus diskurzus jegyeit magukon viselő megszólalások összességében Dsida költészetének a második világháború utáni rekanonizációjára tettek kísérletet, még akkor is, ha ez többé-kevésbé a marxista irodalomkritika szempontrendszer alapján történt meg. Az értekezés harmadik fejezete e vita értelmezésére vállalkozik, s a kiemelés e gesztusával jelzi azon *tézisként* is fölfogható álláspontját, miszerint a polémia jelentős szerepet játszott az elemzések későbbi alakulásában.

Dsida Jenő költői életművének kanonizációjában mind az értelmezések, mind a későbbi válogatott és gyűjteményes szövegkiadások jelentékeny részt vállaltak. A recepció és egyúttal a kanonizáció vizsgálatakor az értekezés negyedik fejezete két nagy egységre tagolódik. Elsőként a kiadástörténet állomásai kerülnek sorra. Számolva a legújabb filológiaelméletek tapasztalataival, melyek nem csupán a szövegfogalom változását tették

megragadhatóvá, hanem a különböző szerkesztői és szövegkiadói eljárások folyamatát és legitimációs aktusát is a vizsgálódás tárgyává emelték, az értekezés ezen gyakorlatok interpretálására is vállalkozik. Mindezen tapasztalatok alapján olyan következtetések is levonhatóak, melyeknek köszönhetően a szerzői és szerkesztői szerepekre és ezek kialakítására vonatkozólag is megállapítások tehetők. Szintén az értekezés egyik *téziseként* érthető, hogy a szövegkiadások gyakorlata – hol tudatosan, hol akaratlanul, de a legtöbb esetben önmaga hatalmi eljárását reflektálatlanul hagyva – jelentős mértékben hozzájárult egy (vagy több) Dsida-kép kialakításához.

E fejezet második nagyobb egysége két részre tagolódik. Az első részben a Dsida-vitát követő értelmező szövegek vizsgálata történik meg, melyek esetén elsősorban azok tendenciái kerülnek az előtérbe. Az interpretációk tárgyalásakor több, Dsida-költészetét pozícionálni szándékozó történet körvonalazódik, melyek többsége a kisebbségi, azaz a határon túli és a magyarországi irodalmi kánonok közötti hierarchikus viszony előfeltételezésével fogalmazza meg megállapításait. Emellett létrejön egy olyan, Dsida líráját temtízáló elbeszélés is, mely a fentebbi előfeltételezésekkel nem számolva és az értelmezések többségétől eltérő módon, más poétikai hagyományban látja kijelölhetőnek e költészet helyzetét. Az értekezés *téziseként* fogalmazható meg, hogy több párhuzamos Dsida-történet létezik, s ezek eltérő erővel érvényesítik szempontjaikat az e költészetről szóló diskurzusban, melyet alapvetően meghatároz a kisebbségi irodalmi kánonhoz való tartozás igénye.

Az elhatárolás gyakorlata tapasztalható meg a második részben vizsgált irodalomtörténetek esetén is, melyek a magyar irodalomtörténet-írás 20. században kialakuló hagyományát továbbírva egyre inkább elkülönítetten tárgyalták a nem Magyarországon született irodalmi műveket. A régió, regionalitás fogalmak mentén kísérlet történik a terek kialakítási folyamatainak bemutatására, és a „kisebbségi” fogalom vizsgálata kapcsán az értekezés javaslatot tesz arra is, miként lehetne e társadalmi meghatározottságú fogalmat a különböző, irodalomról való beszéd módok viszonyában újraértelmezni. A dolgozat *tézisként* állítja, hogy Dsida költészetének irodalomtörténetileg kijelölt helye nagy mértékben függött és függ a róla szóló uralkodó beszéd mód sajátos helyzetétől, mely önmaga kialakításának eljárásait nem tematizálva változatlanul képviseli korábbi szempontjait.

A dolgozat utolsó, ötödik fejezete az intertextualitás alakzatai mentén értelmezi a kortárs magyar líra Dsida Jenő költészetét olvasó szövegeit. E költemények olvasatai mellett, hogy újraolvassák e szövegeket, olyan hangsúlyokat is kijelölnek e lírában, melyek új értelmezési utakat is nyithatnak a recepció és a kanonizáció számára.

Jelen értekezés tehát nem közvetlenül Dsida Jenő költészetét kínálja olvasásra, azonban a befogadástörténet különböző mintáinak és stratégiáinak elemzése kapcsán saját kijelöléseivel és hangsúlyaival arra tesz szándéka szerint kísérletet, hogy az eddigiektől eltérő olvasatok lehetőségét is felmutassa. Mindeközben azzal is tisztában van, hogy saját eljárásai és értelmezői munkája révén *egy* újabb Dsida-történetet hoz létre, melyet azonban nem a kizárólagosság, a „teljesség” ígézetében fogalmaz meg, hanem a részlegesség, a felül- és átírhatóság tudatában.